

SIGITOS BAGUŽAITĖS-TALAČKIENĖS DAKTARO DISERTACIJA „MATERIALIOJI GINTARO TRADICIJA VAKARŲ LIETUVOS KAPINYNUOSE SU AKMENŲ VAINIKAIS LYGINAMAJAME BALŲ KULTŪRŲ KONTEKSTE. SOCIALINIS ASPEKTAS“

2015 m. sausio 23 d. Klaipėdos universitete buvo apginta Sigitos Bagužaitės-Talačkienės daktaro disertacija „Materialioji gintaro tradicija Vakarų Lietuvos kapinynuose su akmenų vainikais lyginamajame baltų kultūrų kontekste. Socialinis aspektas“. Iššūkis jai imtis šios temos buvo mestas labai seniai. Tai padarė romėnų klasikas Publijus Kornelijus Tacitas I a. pabaigoje, savo veikalo „Germania“ 45-ajame skyriuje rašęs, kad žmonės, priklausę *Aestiorum gentes*, renka gintarą, bet menkai supranta jo vertę, nes stebėdamiesi priima už jį atlygį. Jeigu įkapės liudija apie gintaro vertinimą, tai Tacito pasta I–II a. pajūryje gyvenusių baltų archeologinėje medžiagoje pasitvirtina – joje beveik nerandama gintaro papuošalų – karolių. Jų yra, ypač pavienių spalvingose importinių stiklo karolių apvarose. Kita vertus, galbūt gintaras Ankstyvuojų romėniškuoju laikotarpiu buvo vertinamas ne vien kaip papuošalo žaliava, bet kaip vertingų (gal ir antgamtinių) savybių turintis mineralas – jo žaliavos gabaliukų, įdėtų į Sembos pusiasalio gyventojų kapus, pasitaiko jau I a. pabaigoje – II a. pradžioje. S. Bagužaitė-Talačkienė savo tyrimais atsako į klausimą, kaip gintaras Vakarų Lietuvos pajūryje ir kaimyniniuose arealuose buvo vertinamas Vėlyvuojų romėniškuoju laikotarpiu, tuomet, kai gintaro karoliai ir kabučiai tampa madingi ne tik Vakarų baltų arealuose, bet ir visoje laisvojoje Germanijoje arba Vidurio ir Šiaurės Europos *Barbaricum*. Ir ta mada atsispindi mirusiųjų įkapėse. Autorė savo analizei pasirinko penkis plačiau tirtus kapinykus Vakarų Lietuvoje ir Pietvakarių Latvijoje: Lazdininkų, Kurmaičių, Baitų, Žvilių ir Mazkatuži.

Disertacijos autorė naudoja statistinius metodus kapų turtingumui pagal įkapių skaičių nustatyti. Pasitelkiamas ne vienas būdas kapo turtingumui apskaičiuoti, o lyginimo rezultatai pateikiami lentelėse. Jie šiek tiek skiriasi, bet ne iš esmės. Vieno ar kito metodo šalininkai gali įsitikinti, kad gintaras vis dėlto buvo aukštesnio ir vidutinio statuso mirusiųjų įkapė. Novatoriška tai, kad autorė, suprasdama tiek statistinių metodų privalumą, tiek tam tikrą ribotumą, kai sudėtingus reiškinius turime įvardyti skaičiais, darbe pristato dar vieną sudėtingą būdą įkapių vertei apskaičiuoti – remiantis tam tikrų dirbinių žaliavos ir gamybos sąnaudomis. Tai parodo Mazkatuži kapinyno kapų pavyzdys. Svarbu tai, kad gauti įkapių vertės balai interpretuojami ne absoliučiai, bet santykinai, atskirai kiekvieno kapinyno. Tai, kad autorė, lygindama savo gautus duomenis su gintaro įkapių pasiskirstymu kitose baltų kultūrinėse grupėse, aptaria tik plačiausiai tirtus kapinykus (Dauglaukis, Marvelė, Dollkeim-Kovrovo, Netta), suprantama statistikos požiūriu – kuo didesnė kapų duomenų bazė, tuo, tikėtina, objektyvesni skaičiavimų rezultatai.

Svarbus yra disertacijos skyrius, kur sprendžiamas klausimas, ar sudėtinga buvo gintaro karolių gamyba, ar ypatingesnių formų kabučiai yra vietinės kilmės. Tai aptarti svarbu gilinantį į gintaro dirbinių vietinę vertę, jo prieinamumą skirtingo socialinio statuso bendruomenės nariams. Autorė šiuo skyriumi įrodo, kad atskiri gintaro karoliukai dėl paprastos gamybos technologijos nebuvo ypač brangus gaminys, o ir sudėtingesnės formos kabučius Lietuvos pajūrio žmonės galėjo gaminti patys. Būtent per kabučius galime išvelgti Lietuvos pajūrio gyventojų kultūrinį giminiškumą Europos *Barbaricum* erdvei, taip pat matyti šių plačiose įvairių etnosų teritorijose paplitusių papuošalų lokales formas savybes.

Darbo autorė pateikia gintaro dirbinių ir kitų įkapių tipų koreliacijos aptariamuosiuose kapinynuose rezultatus, kurie liudija apie regionines laido-

jimo tradicijas. Pastebėtas tam tikrų įkapių (skydo umbų, romėniškų monetų) „nesuderinamumas“ su gintaru yra svarbi paskata ir kitiems tyrinėtojams atsižvelgti į laidojimo paminkluose pasitaikančias įvairias įkapių derinimo taisykles. Antra, tai verčia susimąstyti apie gintaro mados Lietuvos pajūryje plitimo pradžios chronologiją. Svarbi gynimo metu oponento prof. E. Jovaišos išsakyta pastaba, kad gintaro nedėjimas į kapus anaipol neatspindi jo nevertinimo – veikiau atvirškščiai, tai galėjo būti prabangos prekė, skirta išvežimui. Dėl šių priežasčių gintaras Ankstyvuojū romėniškuoju laikotarpiu buvo retas įkapių elementas.

Prasmingas yra autorės pasirinktas atskiras vyrų ir moterų įkapių verčių skaičiavimas: laidojant skirtingas lytis buvo parenkamos iš dalies tarpusavyje nesusijusios įkapių rūšys, lyčių socialiniai vaidmenys buvo išreiškiami skirtingomis priemonėmis. Statistiškai apdorota pasirinktų Vakarų Lietuvos kapinynų medžiaga ir išdavų analizė, nušviečiant gintaro įkapių vaidmenį mirusiųjų statuso išraiškose, yra originalus S. Bagužaitės-Talačkienės darbas, suteikiantis naujų duomenų Vakarų Lietuvos Romėniškojo laikotarpio studijoms.

Darbe svarbios yra apskaičiavimų rezultatų lentelės ir diagramos. Iš jų išskirčiau Vakarų Lietuvos

kapinynų planus su šiuose kapinyuose rastų gintaro įkapių erdviniu išsidėstymu. Tai palengvina suvokti kapinyuose ryškėjančias mirusiųjų grupes, kur įkapėse buvo svarbus gintaras, taip pat tokia kapų išsidėstymo tvarka leidžia juos susieti ir chronologiniu požiūriu. Šiuos planus buvo nelengva sudaryti, turint omenyje, kad dažniausiai jie pirminiuose šaltiniuose yra padriki ir nėra jų visumos.

S. Bagužaitės-Talačkienės darbo naujumas bus įvertintas, o pateiktos kritinės pastabos turėtų paskatinti ją gilinti savo tyrimus. Gynimo metu buvo įdomu išklausti doc. M. Bertašiaus abejonių, kiek galime pasikliauti kapų kompleksų sudėtimi kaip socialinių skirtumų atspindžiu. Sociologė doc. S. Kraniauskienė išsakė vertingų metodologinių pastabų dėl medžiagos interpretavimo, remiantis turtingumo nustatymu pagal išraišką balais, sąlyginumo. Disertacijos autorė argumentavo, kad gautus skirtingus kiekvieno kapinyno balus ji vertino kaip santykinę, o ne absoliutinę skaitinę išraišką, aktualią vertinant kiekvieno atskiro objekto medžiagą.

S. Bagužaitės-Talačkienės apgintas darbas neabejotinai bus įdomus jo skaitytojams bei įkvėps naujoms tyrimų kryptims, nepaisant to, kad kiti priešistorinio gintaro problematikos aspektai Lietuvoje jau yra išsamiai tyrinėti.

Rasa BANYTĖ-ROWELL

RŪTOS KAČKUTĖS DAKTARO DISERTACIJA „ROMĖNIŠKOJO GELEŽIES AMŽIAUS VISUOMENIŲ SOCIALINĖ ANALIZĖ BALTIJOS JŪROS REGIONE“

Pastaraisiais metais Lietuvos archeologijoje juntamas naujas, jau nebe pirmas socialinių santykių ir socialinių organizacijų tyrimų suaktyvėjimas. Sovietmečiu per savitą, maksizmo-leninizmo doktrinos ir „geležinės uždangos“ ribojamą prizmę socialinių santykių temas nagrinėjo R. Volkaitė-Kulikauskienė, L. Vaitkunsienė ir kiti,

XX a. 10-ajame dešimtmetyje naujų vėjų atpūtė E. Jovaišos, V. Šimėno darbai, o pastaruoju metu, vis mažėjant atotrūkiui tarp Vakarų ir Lietuvos archeologijos (tiek teorinėje, tiek metodologinėje plotmėje), tyrimai vėl krypsta nauja linkme. Sunku pasakyti, gerai tai ar blogai (matyt, visur turėtų būti siekiama balanso), bet šios temos iki šiol dažniausiai nagrinėjamos remiantis laidojimo paminklų medžiaga. Kitas dėsningumas – daugiausia dėmesio sulaukia geležies amžiaus socialinės organizacijos. Tai iš dalies suprantama – laikotarpio pr. Kr. archeologinė medžiaga dėl savo pobūdžio natūraliai